

Aula d'Història de Lo Rat Penat
Conferència del professor D. Fernando Millán Sánchez

Tema XXIV.

El Pare Tosca.

El pensament científic. Els “Novatores”.

La seua vida.

Tomàs Tosca, que l'Història coneixerà com el pare Tosca, va nèixer en la ciutat de València l'any 1651, i va morir en la mateixa ciutat mediterrànea l'any 1723. Un temps històric, 1651-1723, en que el seu transcórrer l'Història d'Espanya nos oferix tres etapes ben diferenciades en el seu devindre: la pròpia del regnat de Carles II el Fetillat, la que fa referència a la guerra de Successió espanyola, i la que coneix el regnat de Felip V.

La primera d'elles, la que correspon al regnat de Carles II d'Àustria, mostra, segons els historiadors més reconeguts del passat sigle XX, una de les etapes més fosques de l'Història d'Espanya, aquella en la qual, perduda l'hegemonia europea, governat l'estat espanyol per uns personages que no poden aduir més virtuts que les de ser el confessor de la reina o el cavalleriç major dels estables reals, la religiositat transformada en supersticions, el propi rei havia segut subjecte d'un encantament, portada a la misèria econòmica la societat en el seu conjunt, la debilitat de l'estat fon tan gran que l'existència del regne creat pels Reis Catòlics va ser posada en qüestió.

Anglaterra, Holanda i Àustria apostaren per desmembrar-la, per repartir-se-la entre ells com a botí de guerra, mentres que França, defensora dels seus interessos dinàstics, els drets de Felip d'Anjou, va ser la potència que salvà la seua existència.

Encara que és menester resenyar que la moderna historiografia, la més contemporànea, ha posat en qüestió la visió tenebrista de l'Espanya de l'últim terç del sigle XVII.

Se sosté en els nostres dies que si és certa la depravació de la Cort i l'ignorància generalisada de la nostra societat, dos acontenyiments nos permeten apuntar el principi de la regeneració nacional: la tornada a una política neoforalista, alluntada de l'uniformisme de Felip II i els seus successors, en la qual el valor de l'autonomia regional adquireix carta de naturaleza promovent una incipient recuperació econòmica, i l'influència del nou pensament europeu naixcut en la França de Descartes, el reconegut universalment “Pense, i per tant existixc”, i certificat posteriorment per la filosofia experimental anglesa aportada per Locke, Berkeley i Hume.

Uns nous gusts filosòfics en el marc d'una Europa renovada, que constituïxen l'espai intelctual en el qual hem de situar als *Novatores* espanyols, i entre ells, i de manera rellevant, al nostre Pare Tosca.

Tomàs Tosca, que seria anys més tart el més representatiu dels *Novatores* espanyols com hem significat, creixqué en la casa materna que es situava pròxima a les Torres de Serrans, símbol de l'Història de la ciutat i del regne, i fon educat en el marc d'una reconeguda família valenciana.

Una família que es significava, justament, perque el cap de la mateixa era catedràtic de Medicina de l'Universitat de València, en el marc d'una tradició de meges eminents que pareixia havia de perpetuar-se en l'aportació del nou membre de la família dels Tosca.

Tomàs Tosca, que pronte posà en evidència les seues grans condicions per a l'estudi, era molt bo en totes les matèries de l'ensenyança secundària, i paregué consolidar-se com el futur hereu del seu progenitor. Arribada l'hora d'iniciar els seus estudis universitaris, ningú tenia dubte que la Facultat de Medicina valenciana, que sempre havia gojat d'una mereixcuda fama per la calitat de les seues ensenyances, seria el seu lloc definitiu d'aprenentatge.

Pero Tomàs Tosca, que també havia oferit una devoció cristiana en tots els seus actes certament singular, avisà a la seua família que, encara que admirava la tasca dels meges, el seu afany per salvar vides, ell no tenia la vocació per a seguir els estudis de Medicina i perpetuar la seua vida en la cura dels malalts. Els seus pensaments se situaven molt més en el camí de donar respostes als grans misteris que l'atreuen: el coneiximent de Deu i el coneiximent del món que el rodejava.

Acceptada finalment per la família la seua personal vocació de caràcter religiós, Deu i el Món, els seus estudis universitaris tingueren com a destinació la Facultat de Teologia encarregada de respondre a la primera de les seues preguntes, Deu, compatible al temps en els seus estudis de Filosofia, el Món, llicenciant-se en abdós matèries al mateix temps que iniciava la carrera eclesiàstica que era la seua autèntica vocació, a la qual dedicaria tota sa vida.

Acabats els seus estudis universitaris, conseguí el grau de doctor en Teologia; acabada la seua carrera eclesiàstica, ordenat sacerdot, havia arribat el moment de triar el camí a seguir. I el ya convertit en Pare Tosca, trià entrar a formar part de la Congregació de Sant Felip Neri. Una Congregació sacerdotal que es fixava tres objectius fonamentals en el seu fer diari: l'Estudi personal, l'Educació dels seus semblants, i la pràctica de la Caritat.

Alluntat de qualsevol consideració que el duguera a pretendre càrrecs de certa importància en el sí de l'Iglésia, encara que cal senyalar que el pare Tosca va ser canonge de la Santa Catedral Valenciana, la seua passió per l'estudi arplegat en la seua cela i al marge de les lluites polítiques i socials, el portà primer a ser un profund coneixedor de les tesis defenses pels Pares de l'Iglésia, per l'Història de la mateixa i en la defensa de les seues doctrines.

Pero este era un camí, el coneiximent de Deu i de la seua Iglésia, que, per lo que pareix, uns atres membres de l'Iglésia Catòlica podien fer millor que ell. La seua passió pel coneiximent el dugué llavors a preocupar-se pel Món que el voltava, pels seus fenòmens a penes estudiats i la necessària explicació d'estos.

El Pare Tosca s'adinsava aixina en un món nou del coneiximent humà. Un món nou que el portaria a l'estudi de les Matemàtiques primer com a disciplina central de totes les Ciències, més tart a l'estudi de la Física, al coneiximent de les seues lleis i a les seues possibilitats d'aplicació.

I a partir de la Física teòrica el camí s'obria a explotar els camps més concrets de la Mecànica, de l'Òptica, de la Cartografia..., convertint-se, en el relatiu passar del temps, en el sabi més reconegut de la comunitat valenciana, també el més popular, i, molt pronte, en u dels més notables del conjunt de la Nació espanyola.

Referent a la seua popularitat hem de recordar que el pare Tosca va ser sempre reconegut com “el pare de les ralletes”, aludint als seus treballs cartogràfics necessaris per a la publicació del mapa de la ciutat, considerat sempre com una joia de la Cartografia, que l'obligava a traçar en cada u dels carrers de València les línies necessàries per a poder dur a terme el projecte que s'havia fixat.

Un entusiasta de la Ciència possible, de la Ciència humana, que, donat el temps que corria, la segona part del segle XVII, les primeres dècades del XVIII, la Santa Inquisició estava sempre present, l'obligava a cuidar molt singularment els seus escrits, tractant que en cap d'ells poguera trobar-se alguna doctrina que poguera ser considerada com a herètica.

Posició determinada per la seua militància eclesiàstica, que el va portar en el transcórrer de sa vida científica a ser considerat com un eclèctic, un sabi admirador de tots els avanços de la Ciència, del poder de l'Home per a resoldre els problemes que se li plantejaven, pero, al temps, un humil servidor de l'Iglésia incapaç de plantejar en els seus escrits qualsevol teoria que entrara en colisió en la doctrina que defenia el Vicari de Crist.

Tema este, la seua permanent obediència sacerdotal, d'especial transcendència, perque encara estaven en qüestió temes tan apassionants com el paper de la Terra en l'Univers i la seua relació en el Sol, tesis de Copèrnic, el moviment de la Terra sobre sí mateixa i la determinació dels dies i les nits, tesis de Galileu, el problema de la circulació sanguínea i la seua composició, posicions defenses per Servet i Harvey...

Un sense fi de problemes concrets que les ciències exactes plantejaven a partir de la raó humana i de l'experiència contrastada, i que, quan podien chocar en les tesis plantejades per l'Iglésia Catòlica, ho estudiarem en pàgines posteriors, el pare Tosca, i en ell uns atres intel·lectuals valencians del moment, Cristóforo Martínez, Juan de Cabrieda, Juan Bautista Corachán, Manuel Martí..., plantejaven com a hipòtesis possibles.

Una faceta, la de l'estudi personal plantejada com havem escrit per la Congregació de Sant Felip Neri, que el Pare Tosca complí a plena satisfacció.

Pero, tal volta, la més genuïna llabor del pare Tosca com a intel·lectual valencià, com a científic extraordinari, és la que dugué a terme com a educador. El segon dels mandats que la seua Congregació sacerdotal li imponia i que formava part de la vocació més estimada del sabi valencià.

S'ha escrit sobre este tema que l'humil estància que posseïa Tomàs Tosca en la contornada de la Sèu valenciana es convertí durant tots els anys de sa vida, en un pelegrinar permanent de tots els intel·lectuals del seu temps i, també, de tots els estudiants que el visitaven per a intentar trobar respostes a les seues preguntes, a les quals, com els seus majors, en els començaments propis del segle XVIII s'havien convertit en habituals a pesar de les traves que la pròpia Universitat valenciana posava per a resoldre-les.

I és este un tema central, la resposta a les inquietuts dels estudiants, en la vida del pare Tosca i en la vida de tots els *Novatores* valencians, de tots els científics, que s'atreïren a desafiar a una direcció universitària, no a soles en València, també en el restant de les Universitats espanyoles, que es situava com una defensora permanent de les tesis més reaccionàries, d'aquelles que negaven l'evidència científica.

Estàvem en el preàmbul de l'eclosió del Racionalisme. Un Racionalisme que transformaria absolutament en el discórrer del segle XVIII la vida intel·lectual espanyola. Estàvem, en el moment que estudiem, en temps en els quals la Companyia de Jesús dominava per complet l'ensenyança secundària. Estàvem, en fi, davant l'actuació d'una Universitat valenciana que, dominada pels vells mestres de la Contrarreforma catòlica temorosos de perdre els seus llocs en les càtedres universitàries davant l'espenta dels nous intel·lectuals, tancaven les seues files en defensa d'un saber oficial tancat, encara, en les seues raïls migevals pero que era, al cap i a la fi, l'únic que ells havien conegut.

I és en est ambient de tancament cap a la ciència de l'Universitat valenciana, en el que és precís situar el valor de l'obra duta a terme pel Pare Tosca. La seua humil cèla es convertia, a lo llarg de totes les hores del dia, en l'antítesis pròpia de l'Universitat. Era en ella a on se debatien les grans qüestions ideològiques sobre les quals tornarem en el seu moment, i en les quals se buscaven els camins per a publicar, al marge de l'oficialitat universitària, els treballs de cada u dels hòmens que es reunien.

Treballs sobre el progrés de les Matemàtiques en tota l'Europa Occidental, les troballes de l'Universitat de París o de les universitats alemanes estaven sempre presents, les noves realitzacions en el camp de la Física, de la Mecànica, de l'Òptica, i, molt fonamentalment, els relatius a l'Astronomia i a la Medicina, camps en els quals els dissidents valencians manifestaven uns especials desijos de pelear.

I al costat dels debats ideològics i científics, propi dels qui formaven la dissidència científica valenciana, els nostres *Novatores*, les respostes a les preguntes que els jóvens més interessats en el saber formulaven.

Calia forjar a les noves generacions d'estudiants capaços de trencar definitivament en les recialles d'un passat que havia somés als pobles a una ignorància permanent. Era necessari, al marge del poder oficial, traslladar a les noves generacions lo que significaven els avanços obtenguts fins al moment en totes les branques de la Ciència. Era imprescindible acabar en el retart de les ciències mèdiques capaces encara de prohibir l'estudi dels cossos. Era necessari popularisar les troballes en el món de l'Astronomia que, definitivament, lluitava per desplaçar a la vella Astrologia tancada en els seus estudis sobre l'influència dels astres en les vida dels humans. Calia, en suma,

que, en el món nou que escomençava el dia, la raó humana trobara el lloc que en veritat li pertanyia, sense posar en qüestió per això la necessitat de la Fe com a refugi últim de la societat en el seu conjunt.

Fon allí, en la calor de la celda del Pare Tosca, a on s'anà gestant la revolució de la Raó enfrontada a una Fe acientífica que tingué la seua eclosió en l'esplendor de l'Il·lustració Valenciana.

Només resta afegir, en est esbós humà del Pare Tosca, abans d'iniciar l'anàlisi de la seua obra, que el tercer dels mandats de la Congregació de Sant Felip Neri, la Caritat Cristiana, l'atenció als més humils, el va complir el pare Tosca en la generositat que havia amprat en els mandats anteriors, l'Estudi personal, i l'Ensenyança i Educació dels més jòvens.

Ell, com el restant dels membres de la seua Congregació religiosa, foren els encarregats de predicar la necessitat de que les famílies més adinerades, aquelles que podien desprendre's de part dels seus bens, foren capaces d'oferir als més necessitats lo que ells tenien en excés. Eren les senyores de l'alta societat les cridades a dur a terme el mandat de la Caritat. I en elles tots els jòvens dispostos a complir el mandat de Crist.

Encara que la tasca central per a millorar la vida dels més humils, per a arreplegar als que vagaven pels carrers i pels camins a la busca d'una subsistència sempre difícil, havia de recaure sobre les autoritats. Elles eren les cridades a la creació dels Hospitals per als desheretats, elles, seguint l'estela marcada pel pare Jofré, les que havien de cuidar als "inocents", elles, també, les que havien de procurar l'existència d'Hospicis per als chiquets abandonats, elles les obligades a la creació dels albercs que donaren trespòl i menjar als que res tenien.

Una llabor, la de la Congregació de Sant Felip Neri, que l'Iglésia Catòlica acceptà plenament elevant als altars al fundador de la Congregació.

La seua obra.

L'obra escrita del Pare Tosca és, ausades, abundant, ya que a lo llarg de sa vida anà arreplegant en la seua ploma tots els seus coneiximents en els diferents camps de la Ciència, i també les seues opinions sobre els treballs dels qui realisaven troballes imprescindibles per al progrés humà.

Una obra ingent difícil de resumir, per lo que en este moment parlarem a soles de les dos grans compilacions en les quals el Pare Tosca va arreplegar tot el seu saber. Parlem del seu "Compendi Físic-Matemàtic" i del seu "Compendi Filosòfic". Obres de singular importància per al coneixement d'una época poc coneguda de l'Història de València i de l'aportació, igualment, d'uns atres científics valencians del moment que coneixem en el nom de "Els *Novatores*".

¿Quins temes, en el recórrer de les seues pàgines, queden apuntats com els que produïren els debats més importants de la seua época i que foren comuns tant al

Pare Tosca com als grans científics valencians del moment, Crisóstomo Martínez, Juan Bautista Corachán, Juan de Cabrieda o Manuel Martí?

Sense pretendre agotar el conjunt de la temàtica plantejada, sí volem apuntar els següents:

1. El debat plantejat en tota la societat occidental sobre el predomini de la Raó sobre la Fe o de la Fe sobre la Raó.
2. El que havia suscitat des del passat segle la tesis heliocèntrica defesa per Copèrnic.
3. El propi dels cartògrafs del segle XV sobre la redonea de la Terra i l'equilibri de l'home sobre la seua superfície.
4. La tesis de Galileu referida als moviments de la Terra sobre sí mateixa i a l'existència del dia i la nit.
5. El que es planteja en el camp de la Medicina sobre la circulació de la sanc.
6. També en el camp mèdic el que es suscita entorn al coneiximent del cos humà de manera directa.
7. Les posicions referides al valor científic de l'Història i de la Crítica Lliterària.

La confrontació del valor de la Raó enfront de l'hegemonia de la Fe, és, tal volta, el tema central de tot el debat ideològic dut a terme entre finals del segle XVII i l'escomençament del segle XVIII, i que, en el transcórrer d'esta última centúria, se saldà en el triomf de la Raó que dona lloc al segle de l'Il·lustració.

Una batalla assumida pels propis monarques del segle XVIII, el Despotisme Il·lustrat, i que té com a fet potser més significatiu, l'expulsió dels membres de la Companyia de Jesús de casi tots els països europeus, i la possibilitat de la pròpia dissolució de l'orde religiosa fundada per Sant Ignaci de Loyola. La raó d'esta persecució ja l'hem apuntada en pàgines precedents. El control que sobre l'educació dels jòvens de l'aristocràcia i de la burgesia, eixercien els jesuïtes.

L'orige del debat se trobava en el valor del pensament cartesià, "Pense, i per tant existixc", segons el qual la raó humana és l'autèntic vehícul del coneiximent de quants sers intel·ligents formen part de la Creació, i, en ningun cas, la Fe, que a l'afonar les seues raïls permanents en la Tradició, a l'acceptar lo conegut i lo desconegut sense sometre-ho a la necessària comprovació experimental, impossibilita el procés de creació, de transformació de la Naturalea, propi del ser humà.

Negar l'hegemonia de la Fe en el camp del coneiximent i dels misteris revelats, era tant com negar el magisteri suprem de l'Iglésia romana, de tots els pares de l'Iglésia que han aportat el seu saber al desenroll del Cristianisme, i, molt especialment, el magisteri de Sant Agustí i de Sant Tomàs d'Aquino, que, des de les seues diferents posicions, admiració per Plató o per Aristòtil, eren els qui havien fixat el camí que la raó humana havia de seguir per a alcançar a Deu i entendre el Món.

Un tema d'especial perill en l'Espanya de la Contrarreforma, a on enfrontar-se en la Santa Inquisició, defensora a ultrança de la suprema hegemonia dels

grans pensadors cristians, significava posar en joc la pròpia vida. Tal volta per això, els *Novatores* valencians, i al cap dels mateixos el Pare Tosca, varen assumir, com ya havem indicat, una posició moderada que intenta el consens entre els dos principis, Raó-Fe, afirmant que les tesis dels racionalistes que poden ser posades en qüestió per les ensenyances de l'Iglésia, han de ser considerades com a meres hipòtesis de treball subjectes a posterior comprovació.

Les tesis heliocèntriques de Copèrnic foren, segurament, les més debatudes per la seua transcendència, ya que les mateixes (la Terra pega voltes al voltant del Sol determinant les estacions climatològiques i el còmput anual) chocaven frontalment en les conegudes ensenyances de l'Iglésia.

Des del principi del coneiximent humà ningú s'havia atrevit a plantejar que la Terra era un simple planeta, igual a tots els altres de l'Univers conegut, que girava entorn al Sol. Ben al contrari, la tesis dels antics sabis del món grec-llatí com els propis de l'Edat Mija, donaven per descomtat que la Terra era el centre de l'Univers.

La tesis de l'Iglésia Catòlica sobre este tema era especialment sòlida. La Terra era el centre de l'Univers perque la Terra era el lloc a on habitava l'home. I quedava prou reconegut per quants pensadors havien incidit sobre el tema, que l'home era una Creació directa del Suprem Faedor i la representació, per la seua intel·ligència, d'este.

Negar eixa preeminència de la Terra sobre el restant dels sers i les coses creades, era convertir a la Terra en un element secundari de la Creació. Un element secundari de la Creació que negava la supremacia de l'Home. I això era tant com negar el valor de la pròpia Creació segons el coneiximent transmés per la Bíblia. En ningun moment el llibre sagrat se planteja l'existència d'uns altres sers intel·ligents en l'Univers.

Tesis de l'Iglésia a les quals l'obra de Copèrnic responia en el valor de les experiències realitzades. Experiències que demostraven la raó de les estacions, el canvi periòdic dels climes, el transcórrer dels anys..., temes que només podien tindre una resposta científica si s'acceptava que la Terra, com els planetes coneguts, pegaven voltes periòdiques al rededor del Sol. La volta que pegava la Terra era la que determinava el pas dels anys.

Alguns *Novatores* valencians, com Juan Bautista Corachán, extraordinari matemàtic, defengueren decididament les tesis copernicanes. Uns altres, més lligats a l'Iglésia com el Pare Tosca, se llimitaren a plantejar-ho com una interessant hipòtesis de treball que el temps i el treball científic determinarien.

Una cosa pareguda havia ocorregut en el tema de la redonea de la Terra, encara que la qüestió havia quedat definitivament resolta a favor dels cartògrafs del segle XV, quan el descobriment de les Índies Occidentals per les expedicions espanyoles comandades per Cristòfol Colon en primer terme, i més tart la volta al món de Magallanes i Elcano, havien demostrat la seua tesis.

Pero quedava pendent una qüestió per resoldre. La permanència de l'home sobre una superfície que obligaria a la seua caiguda al buit . Una qüestió que el

descobriments de la gravetat, la força d'atracció del centre de la Terra per part d'Isaac Newton, va resoldre definitivament.

Encara que un poc més complicat en el món de l'Astronomia significava demostrar que la Terra pegava voltes entorn a sí mateixa. Tesis sostenguda per Galileu i de la qual hagué de retractar-se en la presó de la Santa Inquisició davant l'amenaça de mort que li plantejaven.

Una tesis que explicava prou el fenomen del dia i de la nit, i que estava en concordança en la tesis de Copèrnic. Front a les antigues ensenyances, front a les tesis dels Pares de l'Església, front a totes les prohibicions, lo que es sostenia era que a soles des d'eixe enteniment, la terra s'ocultava al Sol durant la nit i el contemplava durant el dia, podia entendre's racionalment el fenomen. Encara que fins al descobriment del problema de la gravetat no existiren respostes definitives sobre la raó que permetia als que vivien sobre la superfície no desaparèixer en el cosmos.

També els *Novatores* valencians, rodejats per un món de superstició, foren els primers en plantejar públicament els principis que l'Astronomia dels països europeus, i molt especialment els de presència protestant, acceptaven com a possibles. Encara que, com havem significat anteriorment, adoptaren una posició eclèctica, el no enfrontament en l'Inquisició però el suport al temps a les noves hipòtesis. Hipòtesis que l'immediat triomf de la raó acceptaria, a lo llarg del segle XVIII, definitivament.

Major passió arrastrà en el camp de la Medicina, en el qual sempre havien sobreixit els meges valencians, el descobriment de Harvey, que completava el ja avançat per Miguel Servet, afirmant que la sanc era una matèria líquida que es traslladava no sols entre el cor i els pulmons, tesis de Servet, sino al voltant de tot el cos humà, impulsada pel cor i tenint les artèries i les venes com els seus llits de distribució.

Era este fluir el que determinava que la sanc poguera adquirir l'oxigen necessari dels pulmons en l'acte de la respiració, per a, absorbit pel líquid sanguíneu ser traslladat posteriorment pels impulsos del cor a través del cos donant vida al conjunt del ser humà. El valor dels diferents òrgans del cos venia aixina significat per la seua real importància. Els pulmons eren els responsables d'adquirir l'oxigen necessari de l'aire que nos rodejava, com el cor ho era per a donar l'impuls a la circulació d'una sanc que era l'element vital per excelència.

L'Església i la Medicina oficial entenien que tal definició de la vida, tal importància de la sanc i de la seua circulació pel cos, era un atentat contra la Fe que fea de la vida un do de Deu i el cos un simple instrument d'eixa Creació que, segons la Ciència dels antics, estava compost per diferents humors que formaven part dels teixits, de les carns, vivificades pel cor que era l'òrgan fonamental.

Va ser en este camp a on Juan de Cabrieda es mostrà com l'activista més important de l'Universitat valenciana. Enfrontat en tots els col·legues que continuaven defenent els escrits de Galeno com a mestre indiscutible i acceptant les tesis de l'Església, Cabrieda defenia la realitat que es mostrava en l'autèntica composició dels cossos

segons demostraven les làmines que Crisóstomo Martínez havia compost a partir de les seues experiències en la Sorbona.

Una batalla, la de la circulació sanguínea, que només el temps faria triomfar, demostrat el saber dels meges valencians que estigueren al costat de Juan de Cabrieda.

Batalla més prolongada encara en el camp de la Medicina fon la que es lliuraria entorn a la necessitat que tenien els meges de conèixer directament la composició real del cos humà, el número dels seus ossos, de les seues articulacions, dels seus nervis, del conjunt en suma del cos que havien de curar.

El Cristianisme, subjecte en este quefer a les conegudes pràctiques hebraïques, prohibia absolutament que els cossos foren disseccionats, oberts després de la mort, per a poder estudiar-los. Era una transgressió de la llei que es pagava en la presó i moltes vegades en la foguera, i que implicava l'expulsió immediata de la societat mèdica.

En Itàlia a partir de la revolució del Renaixement, de les tesis exposades per Vesalio, se lluitava per aconseguir el permís per a dur a terme un estudi que només redundaria en benefici de la Ciència i del progrés de la Medicina. Estudiar els cossos, conèixer la seua composició, significava conèixer en major exactitud els mijos possibles per a sanar-los.

I en esta tasca els meges dissidents de la Facultat de Medicina eixerciren un paper en veritat transcendent. Conseguien els diners necessaris per a que un gravador valent, Crisóstomo Martínez, poguera viajar fins a París i residir allí prou de temps com per a assistir a les classes d'Anatomia de la Sorbona a on la dissecció s'efectuava a pesar dels anatemes de l'Església.

Crisóstomo Martínez, a partir de les seues experiències, va dibuixar un conjunt de làmines, huit grans i atres huit més chicotetes, en les quals la realitat del cos humà, els seus ossos, articulacions i nervis, quedava perfectament senyalada. Un treball extraordinari que permeté a la Facultat de Medicina de València posar-se al cap, una volta més, de tota la Medicina espanyola.

Juan de Cabrieda va encapçalar una rebelió que contà en el suport dels *Novatores*. Una rebelió contra les normes establides que el passar del temps conegué com una pràctica habitual.

I nos queda, en este ràpit recórrer del fer dels nostres *Novatores* encapçalats pel pare Tosca, apuntar lo que significà la recuperació del valor de l'Història i de la Crítica Lliterària com a disciplines científiques. Unes disciplines convertides durant l'Edat Mija en un conjunt de crònics i llegendes, que Manuel Martí, mestre de Gregori Mayans, va convertir en Ciències del coneixement del fer humà que exigien sengles càtedres en les Universitats.

Serà difícil pagar en justícia el treball dels nostres *Novatores*.